

RELIGIEUZE ORDES EN LEKGROEPEN**lezing op het Sint Augustinusfeest 28 augustus 2014, Mariënhage Eindhoven**

Jozef Wissink

De reden dat ik voor vandaag gevraagd ben hier te spreken is dat ik eerder door de *Familia Augustiniana Nederland (FAN)* gevraagd was, om over het thema "Religieuze ordes en lekgroepen" te spreken. Jullie provinciaal had aan die groep gevraagd om hun visie op de relatie tot de orde eens op papier te zetten. Ik vermoed dat Wim Sleddens toen op het idee gekomen is mij te vragen voor een (praktisch-)theologische inleiding op het thema. Dat is toen redelijk aangeslagen bij de Familia en vervolgens vroeg de provinciaal mij om het hier bij de orde ook nog eens ter sprake te brengen. En zo komt de cirkel rond.

De nieuwere theologie van het religieuze lezen, al in *Perfectae Caritatis*

Ik ga via een omweg naar dat thema toe. Ik wil daarvoor eerst met jullie ingaan op de eigen aard van het religieuze leven in de kerk en wat Vaticanum II erover heeft gezegd in de constitutie *Lumen Gentium* (Over de kerk) en in het decreet *Perfectae Caritatis* (Over de religieuzen). Vorig jaar begonnen we te herdenken dat het concilie 50 jaar geleden begonnen is. Daarom ben ik toen ook begonnen met het opnieuw lezen van de documenten van dit concilie. Ik werd daarbij geholpen doordat enkele zustercongregaties me vroegen om met hen *Perfectae Caritatis* te lezen. Ik noem dat een hulp, omdat die tekst enige studie vraagt: er zitten heel vernieuwende elementen in, stukken degelijke traditie, maar ook stukken waarin de traditie-taal op gespannen voet staat met de vernieuwingen. Het is dus een compromis-tekst. Nadat ik in navolging van die teksten over het religieuze leven had nagedacht, had ik wat spullen bij elkaar om vervolgens op de aan mij gestelde vraag in te gaan.

Wat was de traditie die om hervorming vroeg? Die traditie ging uit van een tegenstelling tussen het geestelijke en het materiële, waarbij het geestelijke natuurlijk hoger was dan het materiële. Een echt geestelijk leven leidde je, wanneer je je zo weinig mogelijk met het materiële inliet. Niet dat het materiële helemaal slecht was: als je dat zou zeggen, zat je bij de gnostici en de manicheeërs, maar er zat wel een luchtje aan. Je kon toch moeilijk aan God denken, wanneer je heel nauwgezet bezig was met materiële zaken. Binnen die context was het religieuze leven natuurlijk het hoogst haalbare; het huwelijk was toegestaan en ook goed, maar duidelijk een graadje minder.

Het komt aan de Franse 'nouvelle théologie' toe, dat ze hier een wending heeft veroorzaakt. Als deze wereld Gods schepping is en als het geschapene goed is, dan is ook zorg voor deze wereld een goed iets, dat niet van God afleidt, maar juist met Hem verbindt. God en zijn wereld zijn geen concurrent, om het met de titel van een belangrijk boek van professor Piet Schoonenberg te zeggen. Wie een vriend of vriendin die ziek is, met liefde verzorgt, dient God ook. En als God ons iets van Zijn liefde wil laten merken, doet Hij dat toch gewoonlijk via zijn schepselen. Met andere woorden: het gewone leven met al zijn materiële en lijfelijke kanten, is ook geestelijk van betekenis. Je kunt dus niet zomaar zeggen dat het materiële ons van God weghoudt: het is ook Gods poort naar ons en onze poort naar God. We spreken niet voor niets over de vleeswording/menswording van God. En ook de sacramenten zijn materiële en lijfelijke tekenen en gebaren.

Dat betekent dat er een nieuwe theologie van het religieuze leven moest ontstaan, waarin deze stijl van leven niet meer gefundeerd wordt op 'wereldmijding' in de zin waarover we er tot nu toe over spraken.

Ik zeg dit laatste, omdat er ook een wereldmijding bestaat in een goede en noodzakelijke betekenis. Bij de evangelist Johannes bijvoorbeeld wordt het woord 'wereld' vaak gebruikt in de betekenis van 'zondige wereld' of 'wereldje': dan gaat het om een afgesloten kosmos, waar niemand van buiten bij kan. Zo kun je het wereldje hebben van de politiek, van de academie, van de kerk, van 'ons soort mensen'. Het is de opdracht van christenen om in zulke wereldjes te zijn, maar nooit helemaal van zulke wereldjes. In die betekenis is wereldmijding dus niet alleen een zaak van religieuzen, maar van alle christenen.

Charismata

De nieuwe theologische benadering van het religieuze leven waar Vaticanum II al aanzetten voor geeft, maar die het nog niet gerealiseerd heeft, gaat uit van het concept van de charismata, de genadegaven van de heilige Geest. Paulus noemt vele charismata op, die hij in de kerk van zijn dagen aantreft. De ene krijgt het charisma van zieken genezen, de ander spreekt in tongen, weer een ander is goed in besturen, een ander kan profeteren -God aanwijzen waar Hij aanwezig is. Bij charismata is het eigene aanwezig; niet iedereen hoeft alles te hebben. Integendeel, het aardige is juist dat we door het verschil in charisma's op elkaar aangewezen raken. Daarom zingt Paulus na zijn lofrede op de charisma's binnen de kerk het Hooglied van de liefde in 1 Kor. 13. Dat had ermee te maken dat er in Korinthe een conflict was ontstaan over welke charismata de belangrijkste waren. Dan zegt Paulus: ze zijn allemaal gegeven tot dienst, ze horen thuis in de context van de liefde, die God is. Buiten die context kunnen ze juist veel schade doen.

Wanneer het religieuze leven wordt opgevat als één van de charismata binnen de kerk, wordt het daarmee geplaatst als iets eigens aan de ene kant en tegelijk temidden van andere charismata aan de andere kant. En van een hiërarchie is in principe geen sprake meer. Daar gaat Paulus in zijn tekst nu juist tegen in. Het gaat er eerder om met hoeveel liefde en wijsheid je het charisma dat jou gegeven is, in praktijk brengt dan welk charisma het hoogste is. Als je het charisma hebt van politiek of van ziekenbezoek of van religieus zijn, moet je met dat charisma van dienst zijn. Want dat is de les van Paulus: elk charisma houdt een roeping in. Wie een gave krijgt, krijgt die van de Heer tot dienst.

Het verschil tussen de diverse charismata heeft iets te maken met schoonheid. De Kerk is er mooier van, dat het niet allemaal koekoek eenzang is. Dat er verschil is in de kerk tussen de religieuzen en wat ik nu maar even de 'wereldlingen' noem, brengt ook iets in beeld dat theologisch van groot belang is. Ik heb hierboven gezegd, dat we als christenen in de wereld zijn, maar niet van de wereld. Ik liet dat toen slaan op de wereld in de betekenis van 'wereldje'. Maar het slaat ook op onze wereld in de betekenis van: Gods goede schepping. Daar leven we in en dat is goed. Tegelijk zijn we in die schepping geroepen tot gemeenschap met de Schepper zelf. Deze gemeenschap wordt tot volheid gebracht, wanneer deze schepping wordt voltooid, verheerlijkt, in het eschaton. Tot die tijd heeft ons thuis-zijn-in-de-wereld tegelijk iets voorlopigs. We moeten dus twee dingen vermijden: uit deze wereld weg willen en in deze wereld helemaal thuis zijn. De religieuzen brengen in beeld dat ons nog een toekomst van Godswege te wachten staat, de 'wereldlingen' dat deze wereld echt van God is en dat we er ons echt voor in moeten zetten om het er voor ieder zo goed mogelijk te maken. We brengen dus twee aspecten van ons leven in de wereld in beeld, terwijl we in dezelfde wereld leven. Bij religieuzen is de bekoring dat ze wereldvlucht bedrijven: als iemand om die reden religieus wil worden, moet hij of zij naar de psycholoog. Bij wereldlingen is de bekoring dat ze helemaal thuis zijn in de wereld en in niets meer verschillen van de gemiddelde heiden.

Bedenk daarbij wel, dat deze plaatsing van het religieuze en wereldlijke leven klopt, wanneer je kijkt naar de kerk en probeert te verstaan waarom het goed is dat deze leefvormen er zijn, maar dat ze niet klopt, wanneer het erom gaat wat de individuele motivatie is om voor één van die leefvormen te kiezen. Ik bedoel: ook gelovige mensen trouwen waarschijnlijk niet om in beeld te brengen dat we als gelovigen echt in de wereld horen, maar omdat ze een man of vrouw lief kregen; zo ben ik ook niet celibatair geworden om ervan te getuigen dat we als gelovigen niet helemaal van de wereld moeten zijn. Daar kan ieder een eigen verhaal vertellen. Mijn verhaal past wel bij de karakteristiek: ik bedoel dat ik er blij om zou zijn wanneer iemand me zou zeggen dat hij of zij door mijn leven gesticht is in het hopen op Gods toekomst.

De nieuwe visie van het concilie op onze relatie tot de tijdelijke dingen van de wereld vereiste een nieuwe visie op het religieuze leven. Die theologie is, zoals gezegd, door *Perfectae Caritatis* niet direct zo gegeven als ik hem nu net wat heb uitgewerkt. Er staan wel elementen in van wat ik net gezegd heb, maar er zijn ook nog sporen van de vroegere wijze van denken.

De twee opdrachten van *Perfectae Caritatis* aan de religieuzen

Vanuit de nieuwere theologie van het religieuze leven vallen de twee opdrachten te verstaan, die met name *Lumen Gentium* aan de religieuzen geeft. De eerste is een zekere veralgemening, de tweede is een grotere specificatie.

Met de veralgemening wordt bedoeld dat het religieuze leven ten diepste een manier is van christen-zijn en dat een goede christen zijn dus het doel is van het religieuze leven. Waar een orde of congregatie je niet helpt in de navolging van Christus, moet je die orde of congregatie verlaten of hervormen. Voor de religieuzen betekent deze veralgemening, dat ze als kern van het religieuze leven die elementen koesteren, die ze gemeen hebben met alle gedoopte christenen. Het lezen van de Schrift, de viering van de Eucharistie, zieken en anderen bezoeken, de liefde beoefenen binnen de eigen zuster- of broederschap, het leven vieren en vaak ook uithouden.

Deze eerste opdracht lijkt vanzelfsprekend, maar ze kan ook vergeten worden. Dan is men zozeer met de groei of krimp van de eigen orde of congregatie bezig, dat men het grote christelijke geloof er bijna bij vergeten zou. Men kan zozeer met allerlei devoties vertrouwd gemaakt worden dat de grote gemeenschappelijke uitingen van geloof op de achtergrond raken.

De tweede opdracht van PC was de specificering: aan elke orde of congregatie wordt gevraagd om de eigen bronnen aan nieuwe studie te onderwerpen en om zo het eigen charisma te herontdekken. De dienst van de orde of congregatie aan de kerk als geheel gebeurt waarschijnlijk het beste wanneer het eigene van de groep goed in het vizier wordt gehouden.

Dan komen de verschillen beter tot uiting en juist dat kan bijdragen tot de schoonheid van het geheel wanneer men tenminste van de verschillen geen twistpunten maakt.

Die twee opdrachten lijken tegengesteld, maar zijn het niet. Je herbront op twee manieren. Primair naar de gemeenschappelijke grond van alle geloof, dus uiteindelijk Jezus Christus. En vervolgens naar de wortels van de eigen groep.

Dat laatste was niet vanzelfsprekend. Van de Franciscanen heb ik gehoord, dat de geschriften van Franciscus zelf eigenlijk pas na 1965, dus pas na het concilie gelezen werden. Er was tot de editie van Kajetan Esser uit 1976 niet eens een echte kritische editie van zijn werken. Ondertussen hoort het

lezen van die geschriften tot de standaard-toerusting in de vorming tot Minderbroeder en vullen gemeenschappen met regelmaat hun kapittels door het samen lezen van die teksten op de wijze van geestelijke lezing.

Met Augustinus was het iets beter gesteld omdat hij toch dé kerkvader van het Westen was. Maar toch ben ik benieuwd wat een historiografie van de Augustinus-studie zou uitwijzen, als we zoeken naar de lectuur van Augustinus' complete werken. Leuven had een grote Augustinus-traditie, maar dat had niet direct te maken met het zoeken door Augustijnen naar hun bron.

De lekenorganisaties

Er zijn een aantal ordes die vanouds geaffilieerde leken hebben en die deze ook georganiseerd hebben. Zo hebben de Franciscanen hun derde orde en de Benedictijnse traditie heeft haar oblaten van een klooster. Er waren trouwens niet alleen lekenorganisaties: er waren ook diocesane priesters die zich op deze manier van spiritueel voedsel voorzagen. (Zo was Ariëns derde-orde-lid van de Franciscanen.) Vanouds was daarbij de relatie helder hiërarchisch: de orde of congregatie was de gevende partij, de geaffilieerden waren spiritueel dorstigen, die ontvingen.

Het nieuwe is, a) dat het aantal lekenbewegingen rondom ordes en congregaties gegroeid is, b) dat ze ook duidelijker lekenbewegingen zijn en c) dat ze enig zelfbewustzijn ontwikkelen. Met dat laatste bedoel ik, dat de lekenbewegingen ook eigen verantwoordelijkheid nemen voor de spiritualiteit die ze ontvangen, maar niet meer alleen ontvangen: die ze ook verwerken in het eigen leven.

Het aantal is gegroeid. Rondom de Franciscanen zijn er naast de Derde Orde de *Franciscaanse Beweging* en de *Vereniging van Broeder Frans*. Er zijn lekendominicanen, van wie Erik Borgman de beroemdste is. Er is ook een groep rondom de Redemptoristen. Laatst hoorde ik van een pastoraal werker dat zij haar geestelijke voeding van de Maristen betrok. En jullie orde heeft dus de *Familia Augustiniana*. Er zijn Benedictijner abdijen waar het koorgebed doorgezet kan worden doordat leken het mede onderhouden. Al deze bewegingen zijn duidelijk lekenbewegingen: er zijn soms wel pastoraal werkers en werkers lid, maar voorzover ik weet nauwelijks priesters (die dan natuurlijk diocesanen zouden zijn). Op de derde plaats noemde ik het grotere zelfbewustzijn. Soms nam dat de vorm aan van: de ordes zijn aan het uitsterven, maar dan houden wij het Franciscaans of Dominicaans charisma levend in de Nederlanden. Dan beschouwde men zich als de voortzetting van de orde of congregatie, maar dan onder andere omstandigheden. Soms werd dat vanuit de betreffende orde of congregatie beaamd, soms bestreden. Laat ik maar gewoon stellen: als een lekgroep zich principieel als vervanging ziet, vind ik dat niet zo'n goede zaak: het is volgens mij te prefereren wanneer het oorspronkelijke type ook blijft bestaan. Wanneer het als mogelijk toekomstig feit wordt gezien, kan het waar zijn.

Een visie op deze bewegingen vanuit de twee opdrachten van *Perfectae Caritatis*

Ik vermeldde dat *Perfectae Caritatis* aan de ordes en congregaties als opdracht gaf om zich primair in het geheel van de kerk in te voegen: we zijn een vorm van navolging van Christus temidden van vele vormen. Je zou kunnen zeggen: wanneer een lekenbeweging dicht tegen een orde aan komt te staan, komt iets van die gevarieerdheid mensen dicht op het lijf. Omgekeerd moeten de ordes specificeren, de eigen bronnen herontdekken, om zo de dienst van het eigen charisma aan de kerk te

bewijzen. Dat suggereert dat er een wederzijds leerproces kan plaats vinden tussen de ordes en congregaties en de lekenbewegingen in hun buurt.

Dat leerproces lukt het beste, wanneer beide partijen de verschillen intact laten. Het verschil is het interessantste: juist daarin wordt aan ieder een spiegel voorgehouden. We moeten wel bij elkaar thuis raken, maar niet steeds meer en meer hetzelfde worden.

Laat ik als eerste voorbeeld leerprocessen met het oog op de herbronning nemen. Augustijnen zijn in de tweede helft van de vorige eeuw steeds meer aan Augustinus-studie gaan doen. Op het niveau van die studie zullen ze gedeeltelijk hun eigen boontjes doppen. Hoewel: ook daar geldt dat Augustinus in de kerk in den brede bestudeerd wordt. Ook in de Reformatie is hij een populaire kerkvader, vanwege zijn strijd tegen Pelagius en voor de genade. Sommigen worden vanwege de Augustinus-studie lid van de Familia, anderen zouden misschien aan te trekken zijn. Voor de studieuze is het immers een goede zaak, wanneer ze de geleefde Augustijnse spiritualiteit in de buurt hebben. Dus zelfs daar kan er veel wederzijdsheid optreden.

Maar er is ook andersoortige herbronning. Ik heb gelezen dat er in veel van de Familiagroepen ijverig Augustinus gelezen wordt. Wanneer die teksten gelezen worden op de wijze van de toe-eigening: dus om er uw geestelijk leven mee te voeden, wanneer er dus verbinding ontstaat tussen die teksten en het leven thuis, op het werk, in de samenleving, in de kerk en in de stilte van de binnenkamer, dan is dat geheel een interpretatie van Augustinus. En juist op dat niveau kan daar inzicht ontstaan waardoor er ook voor een Augustijn nieuw licht valt op die teksten. Ik bedoel dat niet in de strikt academische zin, al kan dat trouwens ook gebeuren (vergelijk de exegese van het penningske van de weduwe, Lk. 21,1-4, onder invloed van een Ierse non Bernardette Flanagan); Het gaat me er nu om dat iets van de rijke mogelijkheden van de tekst zichtbaar wordt wanneer ze vertrouwd worden met het 21 e-eeuwse leven van een stadsmens in Nederland. Ik wens het de Augustijnen in Nederland toe, dat ze er oog voor krijgen, dat er bronnen vlak in de buurt liggen, die het waard zijn om ook van te drinken. Het gaat dan om een vorm van geloofscommunicatie tussen ordelingen en wereldlingen naar aanleiding van hun gezamenlijke leren van Augustinus.

Het ontwikkelen van wederzijdsheid

Ik heb als één van de ontwikkelingen geduid op het groeiend zelfbewustzijn van de verschillende lekgroepen rondom ordes en congregaties. Toen mij verteld werd over de *Familia Augustiniana Nederland* werd er heel bescheiden gesproken. "Bij anderen is dat verder ontwikkeld, bij ons is het meer toevallig gegroeid." Het zijn vaak groepen die ontstaan zijn in of rondom parochies die van Augustijnse signatuur zijn. In die parochies is ook wel een zekere liefde ontstaan voor de Augustijnen vanwege hun hartelijke gemeenschap. De plooibaarheid van de regel van Augustinus merkje ook in de plooibaarheid van de gemeenten. Dat betekent dat de herkomst er één is van: geboeid zijn door wat Augustijnen bezielt en wie Augustinus blijkt te zijn. Het uitgangspunt is, zoals overigens overal in vergelijkbare verbanden, dat de beweging begint als een groep dankbare consumenten van geestelijk voedsel, dat is toegereikt door Augustijnen. Een soort fanclub dus.

Daar is niks mis mee. Ik heb zelf ook het nodige meegepeuzeld van de Benedictijnen en de Franciscanen. Maar als ik zie wat Augustinus allemaal met de mensen van de Familia doet en hoe die daar gelezen wordt, dan denk ik zelf: dat is allemaal niet niks. Het zou een goede zaak zijn, wanneer er meer gezamenlijks gebeurde tussen de Familia en de Augustijnen, zodat het tot uitwisseling komt

over de betekenis van teksten van Augustinus in uw verschillende levens. Daar valt voor beide partijen veel vreugde aan te beleven.

Misschien is de vraag, die de provinciaal van de Augustijnen aan de Familia gesteld heeft over wat ze doen en wat het betekent, een mogelijkheid om hier een nieuwe piste te openen waarin het wederzijdse leren van elkaar geoefend zou kunnen worden. Dat is natuurlijk een proces dat van twee kanten bereidheid veronderstelt. Bij de kenners veronderstelt het, dat ze nieuwsgierig moeten blijven naar wat teksten bij niet-kenners oproept en wat dat aan nieuwe inzichten oproept. Ik vergelijk het met een aantal initiatieven in Engeland, waarbij Joden, Christenen en Islamieten samen Tenach, het Nieuwe Testament en de Koran lezen en het juist voor de 'eigenaars' van het betreffende boek verrassend is wat de anderen over hun boek zeggen. En omgekeerd veronderstelt het dat de Familia zich in de ontmoeting niet hoger en niet lager voordoet dan ze is en zo ontvankelijk, maar ook onbevangen met de teksten van de grote Augustinus omgaat.

Voor dat onbevangen lezen vind ik juist Augustinus heel geschikt. Mij valt het vaak op, wanneer ik in het brevier een lezing uit Augustinus aantref, dat zijn stem zo levendig is. Hij is een subject die zelfstandig het evangelie verwerkt en ernaar probeert te leven. Natuurlijk heeft hij gestudeerd en ook de nodige geleerdheid verworven en is hij ook een geducht debater met allerlei stromingen uit zijn tijd, maar daar doorheen proef je een mensen-mens, die let op wat mensen bezielt en ze daarop aanspreekt. Maar daarvoor is nodig dat je ook oog krijgt voor wat je zelf bezielt. Augustinus heeft dat helemaal. Ik bedoel dit: ik heb grote bewondering voor de grote theoloog Origenes. Tegelijk valt me bij hem altijd op, dat je met iemand uit de tweede of derde eeuw te maken hebt. Je moet altijd grote veltaalslagen maken. Bij Augustinus spreekt zijn stem zo, dat je met regelmaat denkt dat hij naast je aan het spreken is, dat hij bijna een tijdgenoot is. Dat is ook een beetje verraderlijk natuurlijk, maar het is tegelijk zijn charme. Als iets van die onbevangenheid gebeurt in het lezen van Augustinus door orde en Familia samen, hebt U aan elkaar echt iets te zeggen. Ik hoop daarop, voor jullie en ook voor onze kerk, want die leeft waar mensen tot geloofsgesprek komen, tot echte dialoog.

Twee vragen voor gesprek in kleine groep (zoemsessie)

- a) Herkenning van het verhaal (theologie van het religieuze leven)
- b) Wat zijn uw ervaringen met geloofscommunicatie tussen ordes mensen en leken? Hebt U daarin iets van de wederkerigheid ervaren waarover gesproken werd?
- c) Op welke manier zou zo'n wederzijds leerproces bevorderd kunnen worden? Heeft u er zelf zin in?